

СТАНОВИЩЕ

на проф. д.ф.н. Боян Вълчев,
Катедра по български език, Софийски университет,
за дисертационния труд на гл.ас. МАЯ ВУКОВСКА
за придобиване на научната и образователна степен „доктор“
на тема „Българо-английското превключване на кодове в писмени текстове“

Още в началото искам да уточня, че имам впечатления от разработката едва от първото обсъждане в катедрата, за което бях изготвил подробна вътрешна рецензия. В нея бях посочил редица постановки, твърдения или други елементи като нуждаещи се от корекции, преформулиране или редактиране. При апробацията на 6.12.2011 г. отново бях изготвил писмен текст със забележки, свързани с недостатъчното усъвършенстване на работата след проведеното вътрешно обсъждане. И двата текста бяха предоставени на докторантката. В този смисъл искам да поясня, че познавам работата едва в един относително завършен етап, но следя нейното развитие от май 2011 г.

Още в първото изречение докторантката е формулирала обекта на своето изследване: „писменото превключване между български и английски език“ (стр. 6), а малко по-нататък е посочила и конкретната си цел: „... да се покаже как езикът на някои медии, а оттам и на дадени социални групи ... вече дава признаци за развитие на билингвизъм, изразяващ се в превключване и смесване на кодове...“ (стр. 8). Изследваният корпус е генериран главно от списанията „1“ и „Егоист“, а има примери и от списание „Тема“ и някои интернет сайтове (вж. Приложение 1). Това вече ясно показва кръга на авторите и читателите, които имат специфичен облик и са със сравнително малък брой. Още оттук се разбира, че работата ще има ненапълно представителни резултати за цялостната българска езикова ситуация. Наблюденията на М. Вуковска се простират върху корпус от 469 единици (вж. Приложение 1). В своята разработка М. Вуковска си е поставила две основни задачи: „...да се провери какви са граматическите и социо-прагматичните аспекти на сравнително новия за нашето монолингвистично общество билингвистичен феномен на превключване на кода ... и да се изследват социо-прагматичните страни на този феномен, а също и по какъв начин англо-американизирането на бита ни влияе върху чистотата на българския език“ (стр. 9). Още тук тя е загатнала своето фундаментално схващане, че става дума за проява на билингвизъм – виждане, което тя застъпва последователно, без да се усъмни в него. Тя се е насочила към обяснения около билингвизма и диглосията, които са заели много място в работата, но реално у читателя остава усещането, че позоваването на тези явления остава в известна степен самоцелно. По отношение на билингвизма в науката има най-разнообразни схващания. Авторката е приела виждането, че билингвизъм е и владеенето на един или повече езици, които са научени чрез целенасочено усилие без езиков контакт в съответна среда. Такова становище споделят и редица изследователи. В случая М. Вуковска е предположила, че изследваните от нея чрез анкети групи хора и редакциите и читателите на посочените по-горе медии са билингви. Тази позиция е приемлива, но и оспорима. Тук авторката е потънала в една тематика, която я е принудила да търси опора в различни теории и изследвания. Така вниманието и усилията ѝ са се отклонили от иначе ясно поставената цел и на много страници тя е разсъждавала върху различни аспекти на билингвизма и билингвалността, диглосията, езиците в контакт и т.н. (стр. 14–38 и другаде). При това тя основно се е опирала на изследвания, свързани със ситуации, твърде различни от българските и дори от европейските. Стигнала е и до такива явления като пиджинизация и креолизация. В това отношение тя е попаднала в една „джунгла“ от изследвания, свързани с какви ли не екзотични езици във всички краища на света, която не може да я ориентира сериозно в нашата обстановка. В крайна сметка не се стига до категорична представа за евентуалното състояние на билингвизъм в средите на изследваните. Тази част говори за значителна начетеност и информираност на авторката. Изложените сведения обаче не подпомогнат изпълнението на поставената задача. След стр. 38 М. Вуковска се опитва да се приближи до българската ситуация, като разглежда съжителството на нашия народ с други етноси, с техните езици и с

наблюдаваните резултати. Тук вече темата придобива по-конкретен характер и е могла да бъде разгърната по-широко. Така докторантката е стигнала и до пуризма (стр. 53–56), без обаче да съумее да излезе извън рамките на познати и до голяма степен остарели представи.

В част 3 е набелязано относително бегло развитието на изследванията, свързани с превключването на кода. Разгледани са главно чужди разработки, теории и автори, а българските приноси са представени повече от пестеливо.

В процеса на четене на работата с всяка следваща страница става все по-ясно, че е особено трудно да се разграничат категорично *превключванията* от *заемките*. Разбира се, авторката споменава, че става дума за динамични процеси, но това не внася в изложението повече яснота. Впрочем тя не напълно коректно използва термините *чуждици* и *заемки*. Според мене именно този базисен въпрос е останал недостатъчно изяснен. Авторката изследва само писмените текстове, но не изяснява категорично дали под превключване разбира само включването на думи или по-големи цялости, изписани с латиница, или и употребата на всяка недостатъчно достъпна и разпространена чужда дума. Много от примерите в приложения корпус не дават ясна представа, тъй като са дадени без обкръжението им.

Особено интересен е въпросът относно адаптирането на заетите думи и евентуалните превключвания. Тук силно се намесват граматичната и фонологичната структура на матричния език. На проблема М. Вуковска е обърнала внимание в главата „Грамматически характеристики на българо-английското превключване“ (стр. 75–126). Тук особено ярко проличават ограниченията, които налага матричният език. Напоследък обаче се наложи по-широко познатият и отпреди модел на прилагане на съществително име в атрибутивна функция. При тези случаи чуждата съставка се употребява без да се съгласува със съществителното, а нашият език поначало е предразположен към многобройни съгласувания, което от Майерс-Скотън находчиво е определено като „бreme“. Проблемът за съгласуването при превключването е особено важен и във връзка със слятото и разделното писане. Това е проблем, който чака решението си на кодификационно равнище, а оттам ще произтекат и различни от досегашните граматични и лексикални представи (вж. и на стр. 122–125). Разгледаните от докторантката в тази глава типове превключване се оказват не толкова въпрос на билингвизъм, колкото на определен жаргон, социолект или професионален език. И в крайна сметка се оказва, че репертоарът на превключванията съвсем не е особено широк, което ме кара да предположа, че тук става дума по-скоро за ограничен набор от изразни средства, които се знаят, без да е нужно непременно да владееш активно английския език. Иначе казано: за особен вид социолект – нещо, което самата авторка е загатнала още в увода. Това поставя изобщо под въпрос застъпената от авторката теза, свързана с билингвизма.

Съгласуването по род е сред най-честите адаптации при превключването. В това отношение българският и английският език са много различни. Непрецизно е изказването на авторката, че „билингвите, които ги [превключените думи от безродовите езици] ползват, инстинктивно са склонни да им припишат някакъв род“ (стр. 98). Възприетите чужди думи стават свои: след като бъдат презаписани, те стават част от цялостната система на българския език и тук не става дума за инстинкт, а за безотказно действащ механизъм. И примерът „Купихме си много хубава тейбъл“ (стр. 100) е почти изключен или може да бъде определен като напълно случаен.

Интересни са превключванията или адаптирането на глаголи. По отношение на глагола трябва да се каже, че тази област от лексиката е сравнително слабо засегната и е обяснимо защо М. Вуковска е посветила сравнително малко място за оглеждане на тази тематика. Повечето примери са от компютърния език, което вече ги определя като част от ограничен социолект, а не от общия език. Между другото чрез собствения си изказ авторката ни е дала пример за превключване (или заемане?) с глагола *инсерирам* и отглаголното съществително, създадено от него (стр. 104 и другаде).

Интересни са наблюденията по отношение на графичните „превключвания“, където особено в чатовите, форумите, фейсбук и т.н. практиките са най-разнообразни. Направеното на стр. 125–126 обобщение отразява адекватно изложеното в тази глава.

Следващата глава е „Социо-психологически аспекти на българо-английското превключване на кодове“ (стр. 127–177). Тук изследователката се е впуснала в поредна серия от разглеждане на различни теории и подходи. Тази част се чете малко по-трудно, защото изложението е доста разцентровано и нецеленасочено. Читателят получава представа за облика на изследваните медии и за проведените експерименти (анкети). Според авторката списание „Егоист“ е с 10 000 тираж и достига до над 60 000 читатели. Тези числа определено са нереалистични. Не зная източника, от който са почерпени, но такъв тираж е направо абсурден в България днес. Затова и очакванията за представителност на изследвания корпус трябва категорично да се минимализират и релативират. Тук особен акцент в изложението представлява колоквиалността, която се приписва като особена характеристика на т.нар. лайфстайл списания. Всъщност именно колоквиалността е една от най-съществените характеристики на езика на всички медии, но най-отдавна на художествената литература.

В тази глава се обръща внимание на английския в професионалните сфери, като официален „корпоративен език“ в България и т.н. Главата съдържа относително малко анализиран материал, което по структура я връща към по-началните (т.е. теоретични) части на разработката. Тя завършва с кратко обобщение, в което са повторени някои от вече изказаните мисли, и затова то не носи нищо ново. Както и в предишните си отзиви, и сега трябва да обърна внимание на неприемливостта на твърдението: „Всъщност модерният български език бележи известна едностранчивост в развитието си, понеже се развива главно в утилитарна посока, която води до диференциране вътре в самия него“ (стр. 168), както и на края на този абзац: „Така езикът се превръща в белег на разделения в идентичността вътре в обществото.“

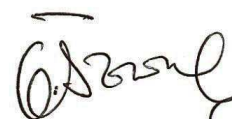
Разработката на Мая Вуковска завършва със „Заключение“ от 3 страници, в което авторката се е постарала да обобщи резултатите от изследването. Този дял реалистично оценява извършеното, като формулира относително ясни твърдения, произтичащи от него. Тук обаче е могло да се даде по-задълбочена оценка на сегашното състояние на езиковата практика и произтичащите от него задачи пред обществото и изследователите.

Заключение:

Работата на Мая Вуковска е дисертабилна. Обектът на наблюдение е сравнително ограничен, но дава на изследователката добри възможности да търси актуални тенденции и бъдещи перспективи, макар и тя да прави това невинаги напълно обосновано. Главното ми възражение е свързано с априорното възприемане на билингвалността като основа за търсене на нужните обяснения. Трябва да се посочи, че използваните анкети не са особено полезни, поради познати причини от психологически характер. Корпусът в Приложение 1 е останал в по-голямата си част некомментиран и реално „бездеен“. Все още работата „страда“ в езиково, правописно и пунктуационно отношение. Много от критиките, които съм направил при двете обсъждания не са взети предвид и това е право на авторката. Не смятам обаче, че тя не е трябвало да се съобрази с отделни конкретни бележки, отнасящи се до формата, структурата, налични противоречия, непрецизности в изказа и пр.

Авторерефератът отразява относително адекватно цялостната разработка, а посочените приноси моменти (с изключение на някои неумели формулировки) показват способност за реалистична самооценка. По темата има две публикации. С това всички предварителни формални условия по процедурата са изпълнени.

Независимо от направените критични бележки смятам, че Мая Вуковска е извършила много по обем и относително добра по качество работа. Тя добре познава чуждите и българските постижения в областта. Показала е възможността умело да анализира събрания материал и е стигнала до приемливи обобщения и заключения. Ще гласувам положително за присъждане на Мая Вуковска на научната и образователна степен „доктор“.

проф. д.ф.н. Боян Вълчев